

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня доктора філософії
у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка
доктору педагогічних наук, професору
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
Бахмат Наталії Валеріївни

РЕЦЕНЗІЯ

**рецензента Докучиної Тетяни Олександрівни,
кандидата педагогічних наук, доцента,
доцента кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
на дисертацію Утьосова Яна Андрійовича
на тему: «Взаємозв'язок уроку і позакласної роботи як чинник
формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними
порушеннями», подану на захист у разову спеціалізовану вчену раду
в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка
на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
за спеціальністю 016 Спеціальна освіта**

Актуальність теми дисертаційної роботи. На сучасному етапі розвитку суспільства соціальна компетентність є однією із фундаментальних, оскільки сприяє гнучкому орієнтуванню особистості у постійно змінних соціальних умовах та ефективній взаємодії з соціальним оточенням. Розвиток соціальної компетентності починається ще з раннього та дошкільного віку, і особливо актуалізується у підлітковому, в якому відбувається якісно новий особистісний розвиток із формуванням певних соціальних орієнтирів особистості щодо себе та інших. Сформованість соціальної компетентності у підлітків з інтелектуальними порушеннями має вагоме значення для успішної соціалізації, зважаючи на особливості їхнього психічного розвитку.

Формування соціальної компетентності у підлітків з інтелектуальними порушеннями є одним із пріоритетних напрямів роботи у спеціальних закладах освіти, яка має охоплювати різні сфери діяльності та бути систематичною і комплексною в освітньому процесі. Тому формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями у процесі взаємозв'язку уроку та позакласної роботи є науково і практично значущою та актуальною проблемою дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Докладне ознайомлення з текстом дисертації свідчить про її належний ступінь обґрунтованості постановки проблеми дослідження, наукових положень та висновків.

За своєю структурою робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (237 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 331 сторінку, з них основного тексту – 202 сторінки. Додатки подано на 85 сторінках.

Структура дослідження свідчить про послідовність, логічність і системність викладу змісту дисертації. У вступі дисертації логічно обґрунтована актуальність, визначено мету, завдання та методи дослідження, особистий внесок, чітко сформульована наукова новизна.

У першому розділі «Психолого-педагогічні засади формування соціальної компетентності у підлітковому віці» визначено зміст і структуру соціальної компетентності у психолого-педагогічному аспекті, здійснено аналіз особливостей розвитку соціальної компетентності у підлітків з інтелектуальними порушеннями. Особливе місце у теоретичному аналізі відводиться визначенню ролі уроку та позакласної роботи у формуванні соціальної компетентності. Автором відзначається значущість взаємозв'язку уроку та позакласної роботи у процесі формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Другий розділ «Експериментальне дослідження стану сформованості соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями» присвячений опису методики констатувального експерименту та аналізу його результатів. Заслуговує на особливу увагу цілісний підхід до вивчення проблеми у другому розділі. Констатувальний експеримент містить два напрями. Перший напрям спрямований на вивчення стану сформованості соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями. Другий напрям передбачав дослідження взаємозв'язку уроку та позакласної роботи як чинника формування соціальної компетентності у підлітків з інтелектуальними порушеннями, зокрема було проведено бесіду з педагогами та здійснено аналіз змістового наповнення нормативно-правової документації з проблем формування соціальної компетентності у взаємозв'язку уроку та позакласної роботи.

Для реалізації завдань першої частини констатувального експерименту дисертантом визначено компоненти сформованості соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями (операційно-змістовий, особистісно-регуляторний, мотиваційно-емоційний, поведінковий), їхні критерії та показники, а також рівні їх сформованості (високий, достатній, середній та мінімальний). З метою отримання максимально достовірних даних дисертант використовує різні методики дослідження, результати яких засвідчили переважання мінімального рівня соціальної компетентності у підлітків з інтелектуальними порушеннями. Результати опитування педагогів та аналізу змістового наповнення навчально-методичного забезпечення з досліджуваної проблеми дозволив визначити основні соціальні компетентності, формування яких визначено як завдання третього розділу дисертації. Усе вищезазначене дало підстави дисертанту працювати над розробленням методики формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями на основі взаємозв'язку уроків та позакласної роботи.

У третьому розділі дисертації «Спеціальна методика корекційної роботи з формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями» обґрунтована методика та результати формувального етапу дослідження, визначено психолого-педагогічні умови формувального експерименту. Ефективність взаємодії формувального впливу уроку та позакласної діяльності для розвитку соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями забезпечувалась єдністю її реалізації під час уроків, корекційно-розвиткових занять та виховних занять шляхом використання таких методів як: моделювання життєвих ситуацій, створення кейсів, проблемного навчання. Реалізація методики формування соціальної компетентності підлітків здійснювалось у двох напрямках: розвиток комунікативних компетентностей та розвиток професійно-орієнтованих компетентностей. Експериментальна перевірка апробованої методики довела її ефективність, про що свідчить позитивна динаміка формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями, зменшення мінімального рівня її сформованості, натомість збільшення середнього та достатнього рівня, а головне появу високого рівня у підлітків експериментальної групи. Висновки, подані у дисертації, свідчать про її практичне значення і наукові перспективи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці спеціальної методики формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями на основі взаємозв'язку уроків і позакласної роботи, експериментальна перевірка якої засвідчила її ефективність. У дисертації охарактеризовано соціальну компетентність підлітків з інтелектуальними порушеннями, визначено та обґрунтовано її основні структурні компоненти, показники та рівні.

Автором також уточнено розуміння сутності поняття «соціальна компетентність» особистості як інтегративного особистісного утворення; адаптовано інструментарій психолого-педагогічного вивчення та визначення рівнів сформованості соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями; зміст, прийоми та засоби формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями. Дисертаційне дослідження сприяло подальшому розвитку науково-теоретичних та методичних підходів щодо поетапного формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості використання розробленої методики формування соціальної компетентності на основі взаємозв'язку уроків і позакласної роботи у практиці роботи спеціальних ЗЗСО та НРЦ для підвищення рівнів соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями. Фахівці спеціальної освіти також можуть використовувати у практичній діяльності діагностичний інструментарій для оцінки рівня сформованості соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями. Теоретичні та емпіричні результати дослідження доцільно використовувати й у процесі

фахової підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта у ЗВО.

Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Основні наукові результати та висновки дисертації пройшли апробацію під час Міжнародних та Всеукраїнських наукових конференцій та знайшли відображення у 16 публікаціях, з них 9 одноосібних, зокрема, 7 – у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України; 1 – у періодичному науковому виданні, проіндексованому у базах даних Web of Science Core Collection; 1 – у науковому виданні іншої держави; 6 – публікацій апробаційного характеру. Аналіз публікацій дозволяє стверджувати, що всі публікації **Яна Утьосова** безпосередньо пов'язані з темою дисертації та розкривають її зміст.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Результати перевірки дисертаційної роботи та публікацій свідчать, що ознак академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації не виявлено. Автор відповідно до вимог здійснює посилання на свої наукові публікації, публікації інших авторів, чинні документи та інші джерела. Порушення академічної доброчесності у рецензованій дисертаційній роботі відсутні.

Загальна оцінка дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу **Яна Утьосова**, висловимо деякі зауваження та рекомендації:

✓ У першому розділі (пункт 1.3.) при тлумаченні уроку як форми організації навчання слід було б акцентувати на його особливостях для учнів з інтелектуальними порушеннями, зокрема визначити його корекційно-розвиткові цілі, реалізація яких сприяє формуванню соціальної компетентності підлітків.

✓ Висновки до другого розділу щодо аналізу взаємозв'язку уроку та позакласної роботи як чинника формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями, на нашу думку, доцільно було б сформулювати більш конкретно, обґрунтувавши відповідний взаємозв'язок на основі результатів дослідження.

✓ Дисертаційне дослідження значно б виграло, якби більшою мірою було розкрито можливості формування соціальної компетентності у позакласній виховній роботі. Цю складову слід було б детальніше представити у теоретичному аналізі проблеми в пункті 1.3, зокрема визначити особливості формування соціальної компетентності у процесі реалізації різних напрямів виховної роботи. Також виховна позакласна робота мала б бути більш широко представлена у методиці формувального експерименту, зокрема різними виховними заходами, оскільки цей напрям роботи не зводиться лише до виховних занять.

✓ Вважаємо доцільним визначити у дисертації роль соціального педагога та психолога у формуванні соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями.

✓ У методиці формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями крім визначених комунікативного та

професійно-орієнтованого напрямів доцільним вважаємо вивчення й інших напрямів, зокрема здоров'язберезувального, громадянського тощо.

✓ У дисертації (ст. 143) однією з психолого-педагогічних умов формувального експерименту автором визначено *«створення єдиного освітнього простору «родина – школа» та «ініціювання ціннісного ставлення членів родини та педагогів до формування соціальної компетентності підлітків»*. Проте у змісті методики не описано участі сім'ї (родини), її партнерської взаємодії з закладом освіти у формуванні соціальної компетентності підлітків.

✓ Методика формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями потребує уточнення вікової категорії учнів, для якої вона розроблена. У констатувальному експерименті зазначено, що вибірку дослідження складали учні 5-х та 9-х класів. Необхідним вважаємо було б зазначити, для учнів яких класів проводився формувальний експеримент, та відповідно точніше пояснити змістове наповнення та особливості реалізації методики формування соціальної компетентності у підлітків з інтелектуальними порушеннями у різних класах.

Висловлені зауваження мають переважно рекомендаційний характер і принципово не змінюють загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Рецензована дисертація на тему: «Взаємозв'язок уроку і позакласної роботи як чинник формування соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями» відповідає спеціальності 016 Спеціальна освіта та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор, Утьосов Ян Андрійович, заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

Рецензент:

**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка**

Тетяна ДОКУЧИНА